

BİRLEŞİK FİİL YAPILARINDAKİ BAĞIMLI SÖZLÜKBİRİMLER*

Bound Morphemes in the Compound Verb Structures

Gülcan ÇOLAK**

Dil Araştırmaları, Güz 2020/27: 31-45

Öz: Bu makalede; Fransızcadan alıntı 38 sözlükbirimin (*abandone, absorbe, ambale, angaje, deforme, dejenere, deklare, dekore, deşifre, diskalifiye, egale, ekarte, elimine, empoze, enterese, finanse, formüle, inhibe, izole, karikatürize, koordine, lanse, likide, modernize, onore, parafe, pasifize, realize, redakte, refüze, restore, revalüe, sabote, sembolize, sübvansé, şoke, terörize, tolere*), standart Türkçedeki kullanımı incelenmiştir. İçerik analizi yöntemiyle Türkçe Ulusal Derlemi taranmış; hedef sözlükbirimlerin hem bağımsız bir birim hem de birleşik fiiller içindeki kullanım sıklıkları değerlendirilmiştir. Bu sözlükbirimlerden 13'ünün *et-* ve *ol-* yardımcı fiilleriyle kurulan birleşik fiiller yapısında tamamen; 25'inin ise en az %80 oranında bağımlı sözlükbirim olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda söz konusu sözlükbirimlerin güncel Türkçe sözlüklerdeki madde başı konumu da araştırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bağımlı sözlükbirim, bağımsız sözlükbirim, Fransızcadan alıntı kelimeler, alıntı kelimeleri filleştirme.

Abstract: In this article, 38 lexical morphemes borrowed from French (*abandone, absorbe, ambale, angaje, deforme, dejenere, deklare, dekore, deşifre, diskalifiye, egale, ekarte, elimine, empoze, enterese, finanse, formüle, inhibe, izole, karikatürize, koordine, lanse, likide, modernize, onore, parafe, pasifize, realize, redakte, refüze, restore, revalüe, sabote, sembolize, sübvansé, şoke, terörize, tolere*) were analyzed how they used in standard Turkish. These words were searched in the Turkish National Corpus, and evaluated the frequency of usage in both free morpheme and compound verbs. As a result of this study it has been seen that 13 lexemes are completely bound morphemes in compound verbs which were structured with auxiliary verbs *et-* and *ol-*. 25 of these lexemes are also bound morphemes at the rate of 80%. At the same time, the situation of these lexical items as headwords in the contemporary dictionaries were also reviewed.

Keywords: Bound morpheme, free morpheme, lexemes borrowed from French, verbify the borrowing words

Giriş

Farklı toplumlarla kurulan siyasi, dinî, ticari, edebî ve ilmî ilişkilere, göçlere ve etno-kültürel karşılaşmalara bağlı olarak diller arası etkileşim yaşanması; doğal bir dilbilimsel gerçekliktir. Yazılı ilk dönemlerinden günümüze dek uzanan süreçte de farklı dillerin -özellikle sözcükler- düzeyinde- Türkçede etkisi olduğu görülür.

* Bu makale, Bartın'da gerçekleştirilen IV. Uluslararası Sözlük Sempozyumu'nda (17-19 Eylül 2018) sunulan basılmamış bildirinin genişletilerek gözden geçirilmiş hâlidir.

** Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE. gulcancolak@gazi.edu.tr, [Orcid: 0000-0002-8453-1727](https://orcid.org/0000-0002-8453-1727), Gönderim Tarihi: 29.05.2020 / Kabul Tarihi: 25.07.2020.

Günümüz Türkiye Türkçesinde, Arapçadan 6.516, Fransızcadan 5.540, Farsçadan 1.375, İtalyancadan 607, İngilizceden 518 alıntı kelime bulunmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK] 2011: 2674). Bunların yanı sıra Rumca, Almanca, Latince, Rusça, Yunanca, İspanyolca, Macarca gibi dillerden de alıntı kelimelere rastlanmaktadır.

Arapçadan sonra Türkçedeki en fazla alıntı kelime Fransızca kökenlidir. Özellikle Tanzimat Fermanı'ndan (1839) sonra Fransa ile yaşanan kültürel yakınlaşma ve edebî faaliyetler neticesinde, birçok Fransızca kelime Türkçeye girmiştir. Bunların *demokrasi*, *patron*, *roman*, *sosyal*, *virgül* gibi önemli bir kısmı, Türkçeye bağımsız bir birim olarak yerleşmiş; hatta bazıları da Uysal'ın (2014) belirttiği gibi Fransızca etkisiyle uydurulmuş olmalarına rağmen Türkçe sözcüğünün bir parçası olmuştur. Mesela Fransızcada “karikatürleştirmek, gülünçleştirmek” anlamındaki *caricaturer* fiilinin, “gülünçleştirilmiş” anlamındaki sıfat-fiil biçimi olan *caricaturé*, Türkçede bozularak *karikatürize* (*caricaturisé*) biçimine girmiştir (s. 85-86). Yine Fransızcada *pasifize* sözlükbirimi bulunmasa da Fr. *passif* kelimesine *-ize* eki getirilerek bu söz, özellikle *pasifize et-* ve *pasifize ol-* birleşik fiilleri içinde Türkçede kullanılmaktadır (s. 102). Uysal'a göre *assolist*, *asortik*, *baterist*, *bonfile*, *bonkör* gibi kelimeler de Fransızca eksenli uydurma sözlükbirimlerdir.¹

Fransızcadan alıntı olup sadece birleşik fiiller içinde kullanılan sözlükbirimler de bulunmaktadır. *Formüle*, *realize*, *restore*, *sembolize* gibi kelimeler, bağımsız bir sözlükbirim gibi görünmekle birlikte yalın ya da çeşitli hâl eklerini almış biçimleriyle cümle içinde kullanılmamakta, genellikle *et-* ve *ol-* yardımcı fiilleriyle birleşik fiiller oluşturmaktadır.

Bilindiği üzere dilde tek başına kullanılabilen, başka bir öğeye ihtiyaç duymayan, sözlüklerde tanımlanmış birimler olarak yer alabilen kök ve gövdeler *bağımsız*; ekler ise *bağımlı biçimbirimler*dir (Crystal 2008: 313; Demir 2017: 4-5). Bağımsız biçimbirimler ise anlamlarına göre sözlüksel ve dilbilgisel olmak üzere ikiye ayrılır. *Sözlüksel biçimbirimler* (isim, fiil, sıfat, zarf), anlam taşıyan içerik sözcüklerini; *dilbilgisel biçimbirimler* (edat, bağlaç) ise kendi başlarına anlamları olmayan ama sözlüksel biçimbirimler arasındaki ilişkileri gösteren biçimleri içerir (Özsoy, Balcı ve Turan 2012: 40). Bu çalışmada incelenen kelimeler, *et-* ve *ol-* gibi yardımcı fiillerle birlikte kurdukları yapılar dışında bağımsız bir sözlükbirim olarak hiç yer almamakta ya da çok düşük bir oranda bunların bağımsız kullanımlarına rastlanmaktadır.

Bu makalede Fransızcadan alıntı 38 sözlükbirimin, hem *bağımsız* hem de yardımcı fiillere *bağımlı* kullanımları incelenecek; ulaşılan sonuçlar alıntı kelimelerin fiilleştirilmesi bağlamında tartışılacaktır.

1. Birleşik Fiil Yapılarındaki Bağımlı Sözlükbirimler Araştırması

Fransızcadan alıntı 38 sözlükbirimin standart Türkçedeki kullanımının incelendiği bu araştırmanın varsayımları şunlardır:

1. Hedef kelimeler, birleşik fiiller içinde bağımlı sözlükbirim durumundadır.
2. Bu kelimeler, yardımcı fiiller yoluyla fiilleştirilerek Türkçede yaygınlık kazanmıştır.

¹ Bu makalede bağımsız kullanımı değerlendirilen 38 kelimedenden sadece *karikatürize*, *koordiné*, *pasifize*, *redakte*, *revalüé*, *sübvansé* ve *terörize*, Fransızca kelimeler örneksenerek oluşturulmuştur (Uysal, 2014).

3. Türkçenin güncel sözlüklerinde bu sözlükbirimlere tutarlı bir biçimde yer verilmemekte, kelimeler daha çok içinde bağımlı hâle geldikleri birleşik fiiller üzerinden açıklanmaktadır.

1.1. Yöntem

Araştırmanın varsayımlarını değerlendirebilmek ve veri toplamak amacıyla içerik analizi yöntemi kullanılmış; hedef kelimeler, Mersin Üniversitesi İngiliz Dilbilimi Programı tarafından hazırlanan Türkçe Ulusal Derlemi'nde² (TUD) taranmış ve kelimelerin hem bağımsız bir birim olarak hem de birleşik fiiller içindeki kullanımları incelenmiştir.

1.2. İşlem

Hedef kelimelerin, TUD'daki hem bağımsız hem de bağımlı kullanımları sayı olarak tespit edilerek yüzdeler oranlar tablolarında gösterilmiştir.

Kelimelerin güncel Türkçe sözlüklerdeki madde başı ve içi konumu, tanımlanma yöntemleri araştırılmış, bu amaçla *Türkçe Sözlük* (TS, TDK 2011), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (MBTS, Ayverdi 2010), *Ötüken Türkçe Sözlük* (ÖTSOYG, Çağbayır 2007), *Örnekleriyle Türkçe Sözlük* (ÖTS, Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] 1995-1996), *Türkçe Sözlük* (DDTS, Dil Derneği [DD] 2012), *Doğan Büyük Türkçe Sözlük* (DBTS, Doğan 2014) incelenerek her bir kelimenin tanımlanma durumu tablolarında belirtilmiştir.

1.3. Bulgular

Bu bölümde, öncelikle TUD'da bağımsız kullanımı hiç bulunmayan, sadece birleşik fiiller içinde varlık gösteren Fransızcadan alıntı sözlükbirimler; sonra da bağımsız kullanımı yaklaşık %20'nin altında olanlar değerlendirilmiştir.

1.3.1. Birleşik Fiillere Bağımlı Fransızcadan Alıntı Sözlükbirimler

diskalifiye (Fr. *disqualifié*)

Sözler	Sayı	Oran
<i>diskalifiye</i>	-	%0
<i>diskalifiye et-</i>	23	%74.2
<i>diskalifiye ol-</i>	8	%25.8
Toplam	31	%100

TUD'da *diskalifiye* kelimesi, bağımsız bir birim olarak hiç bulunmamakta; sadece *et-* ve *ol-* yardımcı fiilleriyle kurulan birleşiklerde yer almaktadır. Kelimenin güncel Türkçe sözlüklerdeki madde başı ya da madde içi durumu ve tanımı, Tablo 1'de belirtilmektedir.

Tablo 1. Güncel Türkçe sözlüklerde *diskalifiye* kelimesinin durumu

Sözlükler	Tanımlı madde başı	Madde içi	Birleşik fiille ilişkili madde başı
TS	+	+	
MBTS			+
ÖTSOYG	+	+	
ÖTS			+
DDTS			+
DBTS	+	+	

Tablo 1’de görüldüğü üzere TS’de *diskalifiye* “yarış dışı bırakılmış” açıklamasıyla madde başı olarak yer almakta, *diskalifiye et-* “yarış dışı bırakmak” ve *diskalifiye ol-* “yarış dışı bırakılmak” birleşik fiilleri de madde içinde açıklanmaktadır. Aynı şekilde DBTS ve ÖTSOYG’de de hem *diskalifiye* kelimesi hem de isim unsuru olduğu birleşik fiiller tanımlanmaktadır.

MBTS, ÖTS, DDTS’de *diskalifiye* madde başı olarak yer almakta fakat kelimenin ayrı bir tanımı yapılmamakta; sadece anlamları açıklanan *diskalifiye et-* ve *diskalifiye ol-* birleşik fiillerinde geçtiği belirtilmektedir.

egale (Fr. *égaler*)

Sözler	Sayı	Oran
egale	-	%0
egale et-	17	%100
Toplam	17	%100

Sadece *egale et-* birleşik fiili içinde görülen *egale* kelimesinin TUD’da bağımsız kullanımına rastlanmamaktadır.

Tablo 2. Güncel Türkçe sözlüklerde *egale* kelimesinin durumu

Sözlükler	Tanımlı madde başı	Madde içi	Birleşik fiille ilişkili madde başı
TS			+
MBTS			+
ÖTSOYG	+		
ÖTS			
DDTS			+
DBTS			+

TS, MBTS, DDTS ve DBTS’de *egale* madde başı olarak yer alsa da kelimenin ayrı bir tanımı bulunmamakta, sadece *egale et-* “bir rekoru yinelemek, eşitlemek, eşit duruma getirmek, aynı dereceye ulaşmak” birleşik fiilinde geçen bir söz olduğu belirtilmektedir. ÖTS’de ise kelimeye hiçbir şekilde rastlanmamakta; sadece ÖTSOYG’de “eşitleme” anlamıyla madde başı olarak tanımlanmakta, fakat bu sözlükte de *egale et-* fiili bulunmamaktadır.

ekarte (*Fr. écarté*)

Sözler	Sayı	Oran
ekarte	-	%0
ekarte et-	49	%100
Toplam	49	%100

Ekarte et- birleşik fiilinde bağımlı bir sözlükbirim olduğu görülen *ekarte* kelimesinin bağımsız kullanımına, TUD’da rastlanmamaktadır.

Tablo 3. Güncel Türkçe sözlüklerde *ekarte* kelimesinin durumu

Sözlükler	Tanımlı madde başı	Madde içi	Birleşik fiille ilişkili madde başı
TS			+
MBTS			+
ÖTSOYG	+	+	
ÖTS	+	+	
DDTS	+	+	
DBTS	+	+	

Tablo 3’te görüldüğü gibi *ekarte*, TS’de madde başı olarak yer almakta, fakat kelimenin sadece *ekarte et-* “saf dışı etmek, konu dışında tutmak” ve *ekarte ol-* “saf dışı edilmek, konu dışında tutulmak” birleşik fiillerinde geçen bir söz olduğu belirtilmektedir. MBTS’de de durumun aynı olduğu dikkat çekmektedir.

ÖTSOYG, ÖTS, DDTS ve DBTS’de *ekarte* sözlükbirimi, “bir kenara atılmış, uzaklaştırılmış, dışarıda bırakılmış” anlamlarıyla tanımlanmakta ve ayrıca *ekarte et-* birleşik fiili de madde içinde açıklanmaktadır.

elimine (*Fr. éliminé*)

Sözler	Sayı	Oran
elimine	-	%0
elimine et-	129	%98.5
elimine ol-	2	%1.5
Toplam	131	%100

Elimine et- fiili çoğunlukta olmak üzere birleşik fiiller içinde bağımlı hâle gelmiş olan *elimine* kelimesine, bağımsız bir birim olarak TUD’da rastlanmamaktadır.

Tablo 4. Güncel Türkçe sözlüklerde *elimine* kelimesinin durumu

Sözlükler	Tanımlı madde başı	Madde içi	Birleşik fiille ilişkili madde başı
TS			+
MBTS			+
ÖTSOYG	+	+	
ÖTS	+	+	
DDTS			
DBTS	+	+	

TS’de *elimine*, madde başı olarak yer almakla birlikte kelimenin kendine özgü tanımı bulunmamakta, *elimine et-* “elemek” ve *elimine ol-* “elenmek” birleşik

fiillerinde geçen bir söz olduğu belirtilmektedir. Aynı şekilde MBTS’de de kelime, anlamları açıklanan *elimine et-* ve *elimine edil-* birleşik fiilleriyle bağlantı kurularak verilmektedir. DDTS’de ise kelimenin ne kendisi ne de unsuru olduğu birleşik fiil yer almaktadır.

ÖTSOYG, ÖTS ve DBTS’de *elimine* “seçilmiş, ayrılmış, elenmiş” tanımıyla madde başı olarak bulunmakta, ayrıca madde içinde *elimine et-* ve *elimine ol-* birleşik fiilleri de açıklanmaktadır.

enterese (*Fr. intéresser*)

Sözler	Sayı	Oran
enterese	-	%0
enterese et(me)-	7	%100
Toplam	7	%100

“Alâkayı uyandırmak” anlamındaki *intéresser* fiilinin sıfat-fiil biçimi olan *enteresan* (Tietze 2002), günümüz Türkçesinde oldukça yaygınken; *enterese*³ kelimesi, TUD’da sadece *enterese et-* fiili içinde geçmektedir.

Tablo 5. Güncel Türkçe sözlüklerde *enterese* kelimesinin durumu

Sözlükler	Tanımlı madde başı	Madde içi	Birleşik fiille ilişkili madde başı
TS			
MBTS			+
ÖTSOYG	+	+	
ÖTS			+
DDTS			+
DBTS			+

TS’de ne *enterese* ne de *enterese et-* birleşik fiili bir madde olarak yer almaktadır. MBTS, ÖTS, DDTS ve DBTS’de ise madde başı olarak bulunsa da kelime, *enterese et-* “ilgilendirmek, ilgilenmek, dikkatini çekmek” birleşik fiilinde geçtiği belirtilerek açıklanmaktadır. Sadece ÖTSOYG’de “ilgi duyan, alakalı” açıklamasıyla madde başı olarak bulunmakta, madde içinde *enterese et-* fiili de açıklanmaktadır.

formüle (*Fr. formüles*)

Sözler	Sayı	Oran
formüle	-	%0
formüle et-	458	%100
Toplam	458	%100

TUD’da bağımsız kullanımına hiç rastlanmayan *formüle*, sadece *formüle et-* birleşik fiilinin isim unsuru olarak yer almaktadır.

3 A. H. Tanpınar’ın “-“Romanın bütün *intéressé*’sini üzerinde toplayan İttihad-ı İslâm fikridir.” cümlesinde görüldüğü üzere- kelimeyi orijinal biçimiyle ve birleşik fiil dışında da kullanması dikkat çekicidir (Tanpınar, 2002).

Tablo 6. Güncel Türkçe sözlüklerde *formüle* kelimesinin durumu

Sözlükler	Tanımlı madde başı	Madde içi	Birleşik fiille ilişkili madde başı
TS			+
MBTS			+
ÖTSOYG	+	+	
ÖTS		+	
DDTS		+	
DBTS	+	+	

TS ve MBTS’de *formüle* kelimesi, *formüle et-* birleşik fiilinde geçtiğine dair bir ifadeyle madde başı olarak yer almakta; ÖTS ve DDTS’de ise sadece *formüle et-* birleşik fiili tanımlanmaktadır.

ÖTSOYG’de *formüle* “formülleştirme, formülünü bulma” şeklinde tanımlı bir madde başı olarak bulunmakta, madde içinde *formüle et-* “1. Uygun bir formüle göre düzenlemek, kurmak. 2. Kesin bir ifadeyle söylemek” şeklinde açıklanmaktadır. Aynı şekilde DBTS’de de hem *formüle* hem de *formüle et-* izah edilmektedir.

likide (Fr. liquidé)

Sözler	Sayı	Oran
likide	-	%0
likide et-	7	%100
Toplam	7	%100

TUD’daki taramada *likide* kelimesinin, sadece *likide et-* birleşik fiili içinde kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 7. Güncel Türkçe sözlüklerde *likide* kelimesinin durumu

Sözlükler	Tanımlı madde başı	Madde içi	Birleşik fiille ilişkili madde başı
TS	+	+	
MBTS			+
ÖTSOYG	+	+	
ÖTS			+
DDTS			+
DBTS			

TS’de *likide* “alacak ve verecekleri hesaplayarak sonucu belirlenmiş” tanımıyla madde başı olarak yer almakta, *likide et-* “alacak ve verecekleri hesaplayarak sonucu belirtmek” birleşik fiili de madde içinde açıklanmaktadır. DBTS’de ise kelimeye hiçbir şekilde rastlanmamaktadır.

MBTS, ÖTS ve DDTS’de ise *likide* kelimesi madde başı olarak bulunsa da *likide et-* fiiliyle ilişkilendirilerek açıklanmaktadır. ÖTSOYG’de hem *likide* “alacak ve borç dökümü” hem de madde içinde *likide et-* birleşik fiili bulunmaktadır.

realize (Fr. *réaliser*)

Sözler	Sayı	Oran
realize	-	%0
realize et-	54	%84.4
realize ol-	10	%15.6
Toplam	64	%100

TUD'da sadece *realize et-* ve *realize ol-* birleşik fiillerinde yer aldığı görülen *realize* kelimesinin bağımsız bir birim olarak kullanımına rastlanmamaktadır.

Tablo 8. Güncel Türkçe sözlüklerde *realize* kelimesinin durumu

Sözlükler	Tanımlı madde başı	Madde içi	Birleşik fiille ilişkili madde başı
TS			
MBTS			
ÖTSOYG			
ÖTS			
DDTS			
DBTS	+	+	

Tablo 8'de görüldüğü üzere *realize* kelimesi; TS, MBTS, ÖTSOYG, ÖTS ve DDTS'de madde başı olarak bulunmadığı gibi *et-* ve *ol-* yardımcı fiilleriyle oluşturduğu birleşik fiiller de açıklanmamaktadır. Sadece DBTS'de *realize* “gerçekleştirilmiş” maddesine ve *realize et-* “gerçekleştirmek” fiiline rastlanmaktadır.

redakte (Fr. *rédaçter*)

Sözler	Sayı	Oran
redakte	-	%0
redakte et-	6	%100
Toplam	6	%100

Uysal (2014), Fransızca *rediger* “yazmak”; *redacteur* “bir metnin gereken düzeltilerini yaparak onu yayına hazırlayan kimse, redaktör”; *redaction* “yazma, kaleme alma, redaksiyon” kelimelerinin bulunduğunu, fakat *redacté* “redakte” diye bir kelimenin olmadığını, *redaktör* ve *redaksiyonun* etkisiyle bu kelimenin Türkçede uydurulduğunu belirtmektedir (s. 107).

Redakte, Türkçede uydurulmuş olsa ve TUD'da bağımsız bir birim olarak kullanımına rastlanmasa da *redakte et-* birleşik fiili içinde dilsel bir işlev üstlenmiş görünmektedir.

Tablo 9. Güncel Türkçe sözlüklerde *redakte* kelimesinin durumu

Sözlükler	Tanımlı madde başı	Madde içi	Birleşik fiille ilişkili madde başı
TS			
MBTS			
ÖTSOYG			
ÖTS			
DDTS			
DBTS	+	+	

Tablo 9’da gösterildiği gibi *redakte* kelimesi ve *redakte et-* birleşik fiili; TS, MBTS, ÖTSOYG, ÖTS ve DDTS’de hiç yer almamakta; sadece DBTS’de *redakte* “basıma hazırlama” madde başı olarak bulunmakta ve *redakte et-* “bir kitap veya metni gözden geçirerek basıma hazır hâle getirmek” fiili açıklanmaktadır.

refüze (*Fr. refusé*)

Sözler	Sayı	Oran
refüze	-	%0
refüze et-	7	%77.8
refüze ol-	2	%22.2
Toplam	9	%100

Et- ve *ol-* yardımcı fiilleriyle kurulan birleşiklere bağımlı olan *refüze* kelimesine, TUD’da bağımsız bir birim olarak rastlanmamaktadır.

Tablo 10. Güncel Türkçe sözlüklerde *refüze* kelimesinin durumu

Sözlükler	Tanımlı madde başı	Madde içi	Birleşik fiille ilişkili madde başı
TS			
MBTS			+
ÖTSOYG	+	+	
ÖTS			+
DDTS			
DBTS	+	+	

TS ve DDTS’de *refüze* kelimesi ve *refüze et-* birleşik fiili, madde olarak bulunmamakta; MBTS ve ÖTS’de madde başı olarak yer alsa da yalnızca *refüze et-* “reddetmek, geri çevirmek, kabul etmemek” ve *refüze ol-* “reddedilmek, geri çevrilmek, kabul edilmemek” birleşik fiillerinde geçmesi ile açıklanmaktadır.

ÖTSOYG’de “geri çevrilen, reddedilen” açıklamasıyla madde başı olarak tanımlanmakta; madde içinde *refüze et-* “kabul etmemek, geri çevirmek” ve *refüze ol-* “kabul edilmemek, reddedilmek, geri çevrilmiş olmak” ayrıca açıklanmaktadır. Aynı yöntem, DBTS için de geçerlidir.

restore (*Fr. restauré*)

Sözler	Sayı	Oran
restore	-	%0
restore et-	232	%100
Toplam	232	%100

TUD’da *restore* kelimesi, *Windows Restore Klasörü*, *Restore Partition Structure* gibi bilgisayar terimleri içinde 14 kez kullanılmıştır; fakat bu adlandırmalar, bilgisayar sistemine ait işlem ve dosyaların İngilizce özel adları olduğundan değerlendirmeye alınmamıştır. Bu tür adlandırmalar dışında *restore* kelimesi, TUD’da bağımsız bir birim olarak yer almamaktadır.

Tablo 11. Güncel Türkçe sözlüklerde *restore* kelimesinin durumu

Sözlükler	Tanımlı madde başı	Madde içi	Birleşik fiille ilişkili madde başı
TS			+
MBTS	+	+	
ÖTSOYG	+	+	
ÖTS	+	+	
DDTS	+	+	
DBTS	+		

TS’de *restore* madde başı olsa da “eski ve değerli bir yapıyı onarıp eski durumuna getirmek anlamındaki *restore et-* birleşik fiilinde geçen bir söz” biçiminde açıklanmaktadır.

ÖTSOYG’de “onarım, ilk duruma getirme, yenileme” anlamıyla madde başı olmakla birlikte madde içinde *restore et-* “bir mimari eseri ya da sanat eserini aslına uygun biçimde onarmak” fiili de açıklanmaktadır. Aynı şekilde kelime, MBTS, ÖTS, DBTS ve DDTS’de madde başı olarak tanımlanmakta ve -DBTS hariç- *restore et-* birleşik fiiline de madde içinde yer verilmektedir.

revalüe (Fr. *révaluer*)

Sözler	Sayı	Oran
revalüe	-	%0
revalüe et-	7	%100
Toplam	7	%100

Uysal (2014), Fransızca *révaloriser* “değerini yükseltmek, yeniden değerlendirmek” fiili bulursa da *révaluer* sözlükbiriminin kullanılmadığını; *revalüe* sözünün Türkçede “paranın değerini düşürmek” anlamında kullanılan *dévaluer / dévaloriser* kelimesinin karşılığı olarak kullanılan *devalüe et-* fiiline örneksenerek oluşturulduğunu söyler (s. 107).

TUD’da *revalüe* kelimesine bağımsız bir birim olarak rastlanmamaktadır.

Tablo 12. Güncel Türkçe sözlüklerde *revalüe* kelimesinin durumu

Sözlükler	Tanımlı madde başı	Madde içi	Birleşik fiille ilişkili madde başı
TS			
MBTS			
ÖTSOYG			
ÖTS			
DDTS			
DBTS	+	+	

TS, MBTS, ÖTSOYG, ÖTS ve DDTS’de ne *revalüe* kelimesi ne de *revalüe et-* birleşik fiili bulunmaktadır. Sadece DBTS’de madde başı olarak yer almakta ve “tekrar değer biçme” şeklinde tanımlanmakta; ayrıca madde içinde “bir devlet parasının değerini yükseltmek” açıklamasıyla *revalüe et-* fiiline de yer verilmektedir.

sembolize (Fr. *symboliser*)

Sözcükler	Sayı	Oran
sembolize	-	%0
sembolize et-	278	%100
Toplam	278	%100

Sadece *sembolize et-* birleşik fiili içinde yer alan *sembolize* kelimesine, bağımsız bir birim olarak TUD'da rastlanmamaktadır.

Tablo 13. Güncel Türkçe sözlüklerde *sembolize* kelimesinin durumu

Sözlükler	Tanımlı madde başı	Madde içi	Birleşik fiille ilişkili madde başı
TS			
MBTS			
ÖTSOYG			
ÖTS			
DDTS			+
DBTS	+		

TS, MBTS, ÖTSOYG ve ÖTS'de *sembolize* ve *sembolize et-* sözlükbirimleri bulunmamaktadır. DDTS'de *sembolize* kelimesi, madde başı olarak yer alsa da "simgelemek" anlamındaki *sembolize et-* sözünde geçtiği belirtilerek açıklanmakta; DBTS'de ise kelime "temsili, timsali, remzi, simgesel" açıklamasıyla madde başı olarak bulunmakta, fakat madde içinde *sembolize et-* fiiline yer verilmemektedir.

1.3.1.1. Fransızcadan alıntı bağımlı sözlükbirimlerin sözlüklerdeki genel durumu

Tablo 14 incelendiğinde, değerlendirilen 13 alıntı sözlükbirimin tutarlı bir şekilde sözlüklerde madde başı tanımının yapılmadığı, sadece DBTS ve ÖTSOYG'de büyük oranda kendilerine özgü tanımlarıyla yer aldıkları, diğerlerinde ise ya içinde bağımlı oldukları birleşik fiillerle ilişkilendirildikleri ya da hiç bulunmadıkları dikkat çekmektedir.

Tablo 14. Değerlendirilen kelimelerin sözlüklerdeki genel durumu

Sözlükler	Tanımlı madde başı	Birleşik fiille ilişkili madde başı
TS	2	5
MBTS	1	8
ÖTSOYG	9	-
ÖTS	3	4
DDTS	2	5
DBTS	10	2

1.3.2. Birleşik Fiillere %80'in Üstünde Bağımlı Fransızcadan Alıntı Sözlükbirimler

Fransızcadan alıntı olup Türkçede bağımsız bir birim olarak kullanımı zayıf olan ve daha çok birleşik fiil yapısında yer alan başka sözlükbirimler de bulunmaktadır.

Tablo 15'te bu kelimelerin TUD'da hem bağımsız bir birim olarak hem de yardımcı fiillerle kullanımlarının yüzdeleri belirtilmektedir.

Tablo 15. Fransızcadan alıntı diğer kelimelerin sözlüklerdeki durumu

Kelimeler	Bağımsız kullanım		Birleşik fiil yapısındaki kullanım	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran
abandone ⁴	1	%8.3	11	%91.7
absorbe ⁵	7	%2.5	273	%97.5
ambale ⁶	1	%9.1	10	%90.9
angaje ⁷	6	%7.7	72	%92.3
deforme ⁸	9	%7.6	110	%92.4
deklare ⁹	1	%1.2	84	%98.8
dekore ¹⁰	1	%1.6	60	%98.4
deşifre ¹¹	18	%5.5	309	%94.5
empoze ¹²	35	%9.2	347	%90.8
finanse ¹³	1	%0.1	752	%99.9
inhibe ¹⁴	2	%0.8	246	%99.2
izole ¹⁵	68	%13 ¹⁶	454	%87
karikatürize ¹⁷	12	%20.3	47	%80
koordine ¹⁸	38	%13.3	247	%86.7
lanse ¹⁹	3	%1.6	181	%98.4
modernize ²⁰	3	%2.5	116	%97.5
onore ²¹	1	%2.2	44	%97.8
parafe ²²	2	%7.1	26	%92.9

4 *Fr. abandonné* 1. Boks sporunda dövüşemeyecek duruma gelen boksörün karşılaşmayı yarıda bırakması. 2. Herhangi bir olay karşısında çaresiz duruma düşme (TDK, 2011).

5 *Fr. absorbé* 1. Emme, içine çekme. 2. Katı veya sıvı bir maddenin bir gazı, bir ışığı emmesi (Ayverdi, 2010).

6 *Fr. emballé* Herhangi bir nedenle çok bunalmış, şaşırılmış, düşünemez olmuş (DD, 2012).

7 *Fr. engagé* Sözle ya da yazılı olarak bağlanmış (DD, 2012).

8 *Fr. déformé* Biçimi, kalıbı bozulmuş (TDK, 2011).

9 *Fr. déclaré* Bildirilmiş, ilan edilmiş (DD, 2012).

10 *Fr. décoré* Süslenmiş, düzenlenmiş (MEB, 1995).

11 *Fr. déchiffré* Çözülmüş, açıklanmış (TDK, 2011).

12 *Fr. imposé* Zorla benimsetilmiş, kabul ettirilmiş olan (DD, 2012).

13 *Fr. finance* Para sağlama işi (Doğan, 2014).

14 *Fr. inhiber* Engellenmiş, önlenmiş, azaltılmış.

15 *Fr. isolé* Yalıtılmış.

16 *İzole* kelimesinin, TUD'daki taramada *izole bant* tamlaması içinde de iki kez kullanıldığı tespit edilmiş ve bu sonucun oranı (%0.4) birleşiklerdeki toplam orana eklenmiştir.

17 *Fr. caricaturisé* Karikatür hâline getirilmiş, gülünçleştirilmiş (Çağbayır, 2007).

18 *Fr. coordonné* Birbirleriyle bağlantılı, uyumlu olan (Uysal, 2014).

19 *Fr. lancé* İleri atılmış, ortaya çıkarılmış (DD, 2012).

20 *Fr. modernisé* Yenileştirilmiş, modern, çağcıl duruma getirilmiş (TDK, 2011).

21 *Fr. honneur* Yüz akı, şeref, onur (DD, 2012).

22 *Fr. parafé* Paraf şeklinde imzalama (Doğan, 2014).

pasifize ²³	2	%3.5	55	%96.5
sabote ²⁴	3	%4.3	67	%95.7
sübvans ²⁵	2	%4.2	46	%95.8
şoke ²⁶	2	%1.6	125	%98.4
terörize ²⁷	3	%11.5	23	%88.5
tolere ²⁸	1	%1.4	70	%98.6

Sonuç

Türkçede fiil oluşturma yollarından biri de isim soylu kelimelerden sonra *et-*, *ol-*, *eyle-*, *kıl-* ve *yap-* yardımcı fiillerinden birinin getirilmesi ve söz konusu ismin, fiil olarak kullanılmasıdır. Korkmaz'ın (2003) ifade ettiği gibi bu tarz birleşik fiillerde esas anlam isim soylu kelime üzerindedir, yardımcı fiilin görevi de isme “etme, olma, yapma” anlamları katarak onu fiile dönüştürmektir. *Affet-*, *keşfet-*, *bahane et-* örneklerinde görüldüğü üzere bu birleşik fiillerin çoğu, Arapça ya da Farsçadan alıntı kelimeleri fiilleştirmekte kullanılmıştır. Aynı zamanda *afişe et-*, *dans et-*, *nakavt et-*, *şarj et-* birleşik fiillerindeki gibi Batı dillerinden alıntı isimlerin de bu yöntemle fiilleştiği görülmektedir (s. 792-794).

Dans, *af*, *keşif*, *bahane*, *şarj* gibi bu tür alıntı isimler, aynı zamanda bağımsız bir birim olarak da kullanılabilirler. Fakat Türkçede bazı alıntı kelimeler vardır ki bunlar sadece birleşik fiillerin isim unsurunu oluşturmada, bağımsız bir kelime olarak dilde kullanım alanı bulamamaktadır. Dolayısıyla bu isimlerin en önemli özellikleri, bağımsız bir sözlükbirim gibi görünmekle birlikte kullanım açısından yardımcı fiillere bağımlı olmalarıdır.

Bu makalede incelenen Fransızcadan alıntı sözlükbirimler dışında farklı dillerden alıntı olup Türkçede birleşik fiil yapısında bağımlı duruma gelmiş olan başka kelimeler de bulunmaktadır. Mesela TUD'daki tarama sonucunda *abat* (< *Far. ābād*) “bayındır, şen, rahat” %100; *ad* (< *Ar. ‘add*) “sayma, sayılma” %100; *bağış* (< *Far. baḡiṣ*) “bağış, ihsan” %99.7; *cezp* (< *Ar. cezb*) “kendine çekme, etkileyerek kendine bağlama” %97.4; *def* (< *Ar. def*) “savma, savuşturma, ortadan kaldırma” %98.4; *gark* (< *Ar. ġarġ*) “suya batma, boğulma” %99.1; *hasıl* (< *Ar. ḥāṣil*) “olan, ortaya çıkan, görünen” %98.5; *heba* (< *Ar. hebā*) “yok olma, boşa gitme” %99.4; *heder* (< *Ar. heder*) “karşılığını alamama, ziyan olma” %95; *mas* (< *Ar. maṣṣ*) “emerek içine çekme, soğurma” %100; *payidar* (< *Far. pāydār*) “kalıcı, sonsuza kadar yaşayacak olan” %86.7; *ram* (< *Far. rām*) “boyun eğen, kendini başkasının buyruğuna bırakan” %100; *rencide* (< *Far. rencīde*) “incinmiş, kalbi kırılmış” %99.5; *şad* (< *Far. šād*) “sevinçli, neşeli” %100; *tekabül* (< *Ar. tekābul*) “karşılık olma, yerini tutma” %98.6; *zapt* (< *Ar. zabṭ*) “zor kullanarak ele geçirme; hâkim olma” %97.7 gibi kelimelerin -belirtilen oranlarda- günümüz Türkiye Türkçesinde bağımlı oldukları görülmektedir.

23 *Fr. passif-iser* Pasifleştirilmiş (Çağbayır, 2007).

24 *Fr. saboté* Sabotaj yapma, baltalama (Doğan, 2014).

25 *Fr. subventionné* Paraca desteklenmiş (Uysal, 2014).

26 *Fr. choqué* Beklenmedik bir durumla karşılaşmaktan ötürü şaşkınlığa düşme hâli (TDK, 2011).

27 *Fr. terroriser* Teröre maruz kalmış, tedhişe uğramış (Doğan, 2014).

28 *Fr. tolérer* Göz yumma, hoş görme, katlanma.

Aslında Türkçede bu durum, kaçınılmazdır; çünkü diğer yapım eklerine oranla isimden fiil yapım ekleri az olmakla birlikte *mühürle-*, *müjdele-*, *ferahla-* örneklerindeki gibi *+IA-* eki ve bu ekin genişlemesiyle oluşmuş *+IAş-*, *+IAN-* ve *garipse-* fiilindeki *+sA-* eki dışındaki diğer eklerin alıntı isimlerden fiil türetme işlevleri, yok denecek kadar azdır. Öner (2006), Türkçenin tarihi dönemlerinde isimden fiil yapımını araştırdığı çalışmasında, Kutadgu Bilig’de sentaktik fiil yapımının (isim + yardımcı fiil) çoğaldığını belirtir ve bu durumu alıntı kelimelerin artmış olmasına, bu alıntı unsurların da ancak sentaktik yolla fiilleştirilmesine bağlar. Aynı şekilde İslam kültürünün ve terminolojisinin de etkisiyle Arapça, Farsça alıntılarının arttığı Kısasü’l-Enbiya, Nehcü’l-Feradis gibi eserlerde, Altun Yaruk’a göre çok daha fazla oranda sentaktik fiil yapımına başvurulduğunu belirtir. Mesela Vasfî Divanı’nda alıntı sözlerden morfolojik yöntemle (isim + yapım eki) türetilmiş fiil hiç bulunmaz. Dede Korkut Kitabı’nda morfolojik yolla fiilleşen alıntı kelime sayısı sadece 13’tür ve bunlar da *+IA-*, *+IAN-* ve *+IAş-* ekleriyle türetilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada değerlendirilen Fransızcadan alıntı sözlükbirimlerin çoğu, sentaktik yolla fiilleştirilerek Türkçeye girmiş, birleşik fiiller içinde de bağımlı duruma gelmiştir. Aynı zamanda bu sözlükbirimlerin, güncel Türkçe sözlüklerde tutarlı bir şekilde madde başı tanımı bulunmamakta, kendilerine özgü tanımlarla açıklananlar olsa da daha çok içinde bağımlı oldukları birleşik fiillerle ilişkilendirilmektedirler. Bağımlı sözlükbirim olduğu tespit edilen bu kelimelerin sözlüklerdeki konumu gözden geçirilmeli ve bu sözler, Türkçedeki işlevsellikleri düşünülerek yeterli ve tatmin edici düzeyde sözlüklerde açıklanmalıdır.

Kaynakça

- AKSAN, Y., AKSAN, M., KOLTUKSUZ, A., SEZER, T., MERSİNLİ, Ü., DEMİRHAN, U. U., YILMAZER, H., ATASOY, G., ÖZ, S., YILDIZ, İ. ve KURTOĞLU, Ö. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). In *Proceedings of Eight International Conference on Languages Resources and Evaluation (LREC 2012)*, İstanbul. <http://www.lrecconf.org/proceedings/lrec2012/papers.html> (s. 3223-3227).
- AYVERDİ, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük (Kubbealtı Lugatı)*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı Yayıncılık.
- CRYSTAL, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (6th edition), Oxford: Blackwell.
- ÇAĞBAYIR, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük: Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı* (5 Cilt), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- DEMİR, N. (2017). “Temel Kavramlar”. Ed. Pilancı H. *Türkçe Biçim Bilgisi*. (s. 2-25), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- DİL DERNEĞİ (2012). *Türkçe Sözlük* (3. Baskı), Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- DOĞAN, D. M. (2014). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük* (23. Basım), Ankara: Yazar Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI (1995). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük 1-2*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI (1996). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük 3-4*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ÖNER, M. (2006). “Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3(1), s. 60-76.

- ÖZSOY, S., BALCI, A. ve TURAN, Ü. D. (2012). *Genel Dilbilim-1*. Ed. Özsoy S., Emeksiz Z. E. (2. Baskı), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- TANPINAR, A. H. (2002). *Edebiyat Dersleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TIETZE, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati (A-E)*, İstanbul: Simurg.
- TÜRK DİL KURUMU (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRKÇE ULUSAL DERLEMİ (TUD). www.tnc.org.tr. 01. 06. 2015.
- UYSAL, S. S. (2014). *Türkçe'de Yaratılan Fransızca Sözcükler ve Türkçe'de Anlamları Değiştirilen Fransızca Sözcükler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.